

FÓRUM

Ágoston András

Autonómia, nemzeti integráció

Elvben az autonómia mindenkinek jó lenne. Mert józan kompromisszumról van szó az elszakadás és a kisebb-nagyobb erőszakkal, netán etnikai tisztogatással, betelepítéssel is segített asszimiláció között. Nyugaton, sőt Szlovéniában és Horvátországban is vannak létező autonómiák, de azok – úgy látszik – messze vannak tőlünk.

Létrehozatala elvileg a helyi többségi hatalom és a kisebbségi közösség megegyezésének gyümölcse lehetne. A gyakorlatban azonban az autonómia a kisebbség anyaországának aktív részvétele, s a nemzetközi közösség – értsd a nyugati nagyhatalmak – hallgatólagos vagy kimondott támogatása nélkül aligha jöhet létre.

Tizenöt éve már, csak a kezdőlépést gyakoroljuk. A kisebbségiek szívéhez nőtt autonómia-eszmét – legyünk őszinték – ténylegesen nem támogatja sem a magyar állam, sem az, amelyikben élünk. A mindenkori magyar kormány – lehet, hogy nem mindig szívből jövő igyekezettel, hanem az államérdek, az EU-csatlakozás szorításában – máig a gyorsan kétpólusúvá vált kisebbségi politikai elitek helyi hatalomhoz simuló szárnyát támogatja, anyagiilag minden fenntartás nélkül, politikailag csak részben. Az autonómia-követelők háttérbe szorítva, legfeljebb lélegeztető berendezésen tartva működhetnek. Meg kell hagyni, ehhez képest elég virgoncnak mutatkoznak.

A nagy társadalomformáló eszmék átmenetileg megmaradhatnak ugyan a tudomány és a politika szférájában, de óriási a súlyuk akkor is, ha a képviselőik a sikerpropaganda útvesztőiben kénytelenek helyet biztosítani maguknak a politikai színtéren. Az autonómia ügyének védelmében kifejtett érvelés, tevékenység akkor is hat, ha az érdekorientált kisebbségi média állandó jelleggel a visszaszorításán munkálkodik. Az autonómia-követelő kisebbségi elitek erejét az általuk képviselt eszme adja. Az autonómia-elképzelések önsúlya azért olyan nagy, mert a társadalmi igazságosság kritériumait is messzemenően kielégítik.

Kurucok és labancok, meg a szomszédos államok

Az EU-csatlakozás és a szomszédáspolitikai oltárán feláldozott kisebbségi autonómia-törekvések hibernálásával a kisebbségi elitek helyi hatalomhoz simuló szárnya gyorsan azonosult. Amikor látta, hogy ez a szerep pénzzel, tisztségekkel, sőt a magánosítás kisebb-nagyobb morzsáival jár együtt, nagyokat csettintve vállalta azt, s meghirdette a kis lépések stratégi-

áját. A kis lépések mára helyben járassá silányodtak, de ez egyelőre mind a három oldalnak megfelel. A labancoknak, a magyar kormánynak és természetesen a helyi többségi hatalom egészének.

Ha az elmúlt másfél évtizedes időszakot folyamatában vizsgáljuk, kitűnik, hogy a kisebbségi politikai elitek helyi hatalomhoz simuló szárnyának, bevett kifejezéssel élve: a labancoknak, az egyéni és a csoportérdekeken alapuló politikai stratégiája állandó erkölcsi és politikai deficittel bajlódik. Ennek ellenére a megmaradásért mégsem kell aggódniuk. Ha senki más, a helyi többségi hatalom fenntartja őket.

A labancok politikai cselekvési modelljének mozgatórugóit az egyéni és a csoportérdek köré font motívumait – ez többször bebizonyosodott – még „házon belül” sem célszerű fölfedni. Nehogy a tülekedés megzavarja a politikai egységet. A labancok, jóllehet kezükben van a magyarországi támogatások elosztásának monopóliuma, a média, és támogatja őket a helyi többségi politikai hatalom is, a kisebbségi közélet színterén folyton tűzoltásra, védekezésre kényszerülnek. Képviselőik kerülnek a lényegről szóló nyílt színi vitát. Az okosabbak nem akarnak, a butábbak nem mernek kiállni a pástra.

Nincs érthető, koherens dokumentumokba foglalt stratégiájuk, s a taktikai lépésekkel kapcsolatos álláspontjaikat sem igen szokták leírni. A szavazók meggyőzését inkább a választási tanácsadókra és a szolgálatukban álló újságírókra bízják. A számukra végzett egységpropagandát a médiában jól megfizetik. Mi nem filozofálunk, hanem dolgozunk – mondogatják. Anyagi helyzetük kedvező, de erkölcsileg, esetenként politikailag is szánalmas helyzetben vannak. Mint a labancok.

Az autonómia-követelők elvben nem vetik el a kis lépések politikáját, de azokat csak a kitűzött cél, az autonómia függvényében hajlandók megtenni. Pótmegoldásokba nem mennek bele. Ők lennének a kurucok, akik megvesztegethetetlenek, de nem lehet belőlük megélni.

A kurucok többnyire kifogástalan damaszkuszi acélból készült szabályait vitézül forgatva – néha akkor is, ha nincs ellenség a közelben – az egységre másként tekintenek. Az összefogást valamiért, elsősorban az autonómiáért – azt vállalják. Az egypártrendszert nem.

A két szárny közötti feszültség állandósult, és hullámvászonban tartja a kisebbségi közösség egészét. E hullámvászon ad erőt azoknak, akik a trianoni trauma feloldását a Kárpát-medencében élő magyarok határmódosítás nélküli politikai integrációjában látják.

A kurucok és a labancok között mutatkozó etikailag igencsak különböző értékrendek egymásnak feszülése kiegyensúlyozott küzdelemhez vezet. Ezt a vetélkedést, az autonómia javára, csak a magyarországi politikai elit nemzeti indíttatású fellépése döntheti el. Autonómia ugyan nincs a többség és a kisebbség egyetértése nélkül, de az anyaországi politikai elit támogatása is elengedhetetlen.

Az immár egy évtizedes kuruc-labanc szembenállásnak van még egy érdekes vonatkozása. Nincs az a gyors, autonómia irányában tett magyarországi fordulat, amit mi ne tudnánk kellő ütemben követni. S az infrastruktúra mégiscsak a miénk, hallható a magánbeszélgetésekben. Erre két dolgot lehet mondani. Az egyik: ha az valóban autonómia, mindegy, kinek a nevéhez fűződik a megvalósítása. Fő az, hogy legyen. A másik realisabb: a helyi hatalom aligha nézné jó szemmel a tolongást a damaszkuszi úton. Ha már fizeti, szüksége van az ötödik hadoszlopra. A tapasztalat az, hogy a gazdasági rendőrség megjelenése ezeknél az uraknál pillanatok alatt lelohasztja az ellenállókedvet. Beleértve az autonómia iránti új keletű szimpátiát is. Botból nem lesz beretva...

A rendszerváltást követően a helyi többségi elitek a nemzetállami koncepció védelmére rendezkedtek be. Egyöntetűen, párthovatartozás nélkül igyekeznek az autonómia-követeléseket ellehetetleníteni. Felsorakoztatott eszközeik arzenálja igencsak változatos. A legcélravezetőbbnek eddig a kisebbségi parlamenti képviselő és a „kormányzati felelősségvállalás” jelentőségének abszolutizálása bizonyult. Mindkét partnernek jól jön a ködösítés, a látványos pótcselekvés, a látszateredmények ünneplése. A médiában állandósult propaganda-hadjárattal azt kívánják elérni, hogy a helyi többségi elit és a labancok közötti együttműködés eme formái egy követendőnek érzékelt értékrend csúcán helyezkedjenek el.

A ténylegesen létező, a többségi nemzet egészét érintő belső nehézségek ellenére, az autonómia elleni küzdelemben a helyi többségi politikai elit három okból kifolyólag egyelőre verhetetlen.

A kisantant államaiban – elsősorban a magyar kisebbség iránti viszonyt illetően – a nacionalista attitűd általánosnak mondható. A nyolcvanhárom éve megszerzett zsákmány elvesztésének réme még ma is erős homogenizáló tényező. Nincs olyan számottevő politikai erő, amely fel merné adni ezt az alapvetően nacionalista kisebbség- és autonómia-ellenes magatartást. Másodsorban, bár már lecsengőben, a „legmagasabb európai normákra” való hivatkozás még mindig alkalmazható szlogen. Jobb híján hangoztatják is gyakran.¹ A kósza híreket, hogy Nyugaton vannak más, netán követhető, s a gyakorlatban működő autonómia-formák, a helyi többségi politikai elit elengedi a füle mellett.

Végül, a helyi többségi politikai elit malmára hajtja a vizet az óvatosság, amivel a mindenkori magyar kormány – reméljük, elsősorban az EU-csatlakozási görcsből kifolyólag – a magyar autonómia ügyét kezeli.

65 százalék nemzetben gondolkodó szavazó

Mi az oka a magyar állam képviselői részéről tapasztalható tartózkodásnak? Az semmiképpen, mintha minden magyar érzésű gondolkodó ember

előtt nem lenne világos, hogy az autonómia a kisebbségi közösségek megmaradásának elengedhetetlenül szükséges közjogi kerete. Az sem titok a magyarországi politikai elit előtt, hogy a parlamenti képviselő és a kormányzati felelősségvállalás nemcsak a magyar autonómia ügyét veti vissza, hanem a Kárpát-medencei magyar diskurzusban már elfogadott nemzeti egységesülés folyamatát is.

Miről van szó?

Mindenekelőtt a már említett félelemről, hogy az autonómia-követelések által kiváltott politikai feszültség hátráltatja az EU-csatlakozás folyamatát. A félelem két irányban hat. A magyar politikai elit óvakodik attól, hogy a politikai szinten a határmódosítás igénye nélkül, de határozottan a kezébe vegye a kisebbségi közösségek alapérdekeinek, elsősorban az autonómia-követelések képviselőjét. Másrészt: nem lép fel, vagy nem lép fel hatékonyan a helyi többségi hatalomnak az autonómia-törekvések letörésére irányuló politikai manőverei ellen.

Van egy mélyebben a magyar történelemben rejlő ok is. Sokan voltunk, de nem elegendő – mondta a választások után Orbán Viktor. S igaz volt. A kisebbségi közösségek, de az egész nemzet érdeke is az, hogy a magyarországi szavazók legalább hatvanöt százaléka személyes politikai értékrendjében nemzeti irányultságú legyen. A cél az, hogy minél több magyar szavazó az egész nemzet érdekeiket saját prioritásként is megélje.² Amíg erre várunk, nem kell csodálkozni azon, hogy a mindenkori magyar kormány, ha az autonómia-ügyben a kisantant nemzetállami alapokon nyugvó nemzetközi tevékenységével, s egyáltalán, a befolyásos nyugati államok morgásával kell szembeszállnia, tartózkodó magatartást mutat. Nem csoda, hiszen a magyar politikai elit a keményebb fellépésre való bátorítást a szavazópolgáraitól sem kapott eleget. Minthogy a szavazókat Magyarországon sem lehet leváltani, meg kell várni, míg az EU-ban egy pillanatban egybeesnek az ország gazdasági és a Kárpát-medencében élő magyarok nemzet érdekei.

A körülményekből kifolyólag a mindenkori magyar kormánynak gúzsba kötve kell táncolnia. Ez eredményesen eddig csak az Orbán-kormánynak sikerült. Ő mélyre merítve, a nemzeti együvé tartozás érzését keltette fel a Kárpát-medencében élő magyarokban. Orbán Viktor az autonómia-ügyben nem fordult szembe az árral, de a kisebbségeket rávezette az útra, amelyen megkapaszkodhatnak. A gyakorlatban is megindította, s visszafordíthatatlanná tette a határmódosítás nélküli nemzeti integráció folyamatát. Ha nem állt is le autonómiáról vitatkozni azokkal, akikkel nem érdemes, belekezdett a legmélyebben gyökerező probléma, a trianoni trauma gyógyításába. A státustörvény, s a vele járó magyarigazolvány érzelmileg és a remények vonatkozásában politikailag is Budapest felé fordította a határon túli magyarok nagy többségét. Az, hogy a Fidesz elvesztette a 2002-es választásokat, s hogy a státustörvény kiüresedése elbizonytalanította a kisebbségi-

eket, nem cáfolata, inkább megerősítése az Orbán-kormány által követett politikának. A 2002-es választási vereség helyzetjelentés, amely arra utal, hogy további erőfeszítéseket kell tenni a nemzeti beállítottságú választók számának növelésére. A polgári körök mozgalma ehhez nagyban hozzájárulhat. Kell a 65 százalék!

Ki tudjuk-e használni a lehetőségeket?

Az autonómia-követelések demokratikus célkitűzésként lassan polgárjogot nyernek a nemzetközi szinten. Mindinkább a Kárpát-medencében is. Mégis, jóllehet az autonómia-tanácskozások anyagaival immár Dunát lehet rekeszteni, nincs konkrét eredmény. A Kárpát-medencében „saját erőnkől” az elmúlt másfél évtized alatt egyetlen kisebbségi autonómia sem született meg. Szlovéniában és Horvátországban a magyarok autonómiája és a garantált parlamenti helyeik a nemzetközinek a szerb kérdés megoldására kifejtett nyomása, valamint az olasz kisebbség kivételesen erős érdekérvényesítési képessége nyomán valósulhatott meg.

Ezzel szemben nálunk – a Kárpát-medencében élő magyarok szégyenére – már az is megtörtént, hogy a helyi hatalomhoz törleszkedő kisebbségi elitiek egyike-másika rikkantott: megállhatunk, itt van már a Kánaán. Holott csak arról volt szó, hogy a helyi többségi hatalom – elektorok útján – létrehozta számára a magyarok választói névjegyzékére alapuló többpárti választásokkal meg nem zavarható, és a helyi hatalom közvetlen politikai ellenőrzése alatt álló nemzeti tanácsot. Ennek értelemszerűen semmi köze a többpárti képviselőre támaszkodó jogszabály-alkotási és végrehajtási jogosítványokkal is rendelkező magyar (perszonális) autonómiához. Csak a politikai autonómia alkalmas arra, hogy feltárja, kifejezze, és legitímen képviselje a vajdasági magyarok alapérdekeit.

A magyarországi politikai elit szerint az a fontos, amit a kisebbségi közösségek akarnak. Hiába, mert irányadó politikai akarat nélkül a kisebbségeken belül demokratikus úton nem jöhet létre egység.

Mégis, az autonómia-modellek megalkotását leginkább a „multietnikus társadalom” délibábja hátráltatta. Milyen a multietnikus társadalom? Ki tudja! Lemásolni a nyugati multietnikusnak mondott demokratikus modelleket, s a rendszerváltó országokba átültetni őket, nem lehet. Visszaélni velük, annál inkább.³ Tizenöt éves gyakorlat bizonyítja: a „kisebbségekhez tartozó egyének által közösen érvényesíthető jogok” csokrára alapuló multietnikus koncepció legfeljebb arra alkalmas, hogy állandósítsa a társadalmi feszültségeket. Mindenekelőtt az érdekeltek által alkotott háromszögben, de majdan a szélesebb társulásokban, így az EU-ban is. A szomszédos országok kisebbségekkel kapcsolatos feszültségeiket hatékony új megoldások nélkül aligha tudják rendezni. Biztató jel, hogy az autonómiát egyre

többben ilyen megoldásnak tartják. Ha a nyugati nemzetállamokban működő multietnikusnak mondott társadalmi modellt létezőnek fogadjuk el, mint annak idején a szocializmust, akkor azt kell mondani, hogy közöttük és a káosz között van megoldás, és ez a nemzeti alapú politikai autonómia.

Autonómiák: modellek, dilemmák

Fel tudnánk-e a magyar közösségek mutatni legalább egy olyan autonómia-modellt, amire azt mondhatnánk, igen, ezt akarjuk. Aligha. S ez nem véletlen. A területi autonómia s ezzel együtt a régiók gondolata kisebbségi szempontból igencsak eltérő véleményeket váltott ki máris. Részint, mert a kisebbség számarányától függetlenül a domináns nemzeti csoport a területi autonómián, de a magyar többségű régióon belül minden bizonnyal a többségi nemzethez tartozó polgárok csoportja lesz. Erre jó példa a vajdasági „magyar önkormányzatok” társulásának teljes kudarca. Ezen túlmenően, az egyikben sem oldódik meg a rajta kívül élő kisebbségek kérdése. A különböző típusú autonómiák ötvözése elméletileg lehet reménykeltő nagy kihívás, de a gyakorlati megvalósításuk, akár külső támogatás esetén is – a kiemelkedően súlyos illetékességi, hatásköri és más átfedési problémák miatt –, megoldhatatlannak látszik.⁴

Ez az általános vázlat nem lenne teljes, ha nem szólnánk a különbségekről, amelyek alapvetően nem osztják ugyan meg a Kárpát-medencében élő magyarok közösségeit, de szükségessé teszik a differenciált megközelítést.

Legszembeötlőbb a különbség a felvidéki magyarság és a többiek között. Számarányukat nézve egyedül a felvidéki magyarok képesek a társnemzeti státus megvalósítására. Politikai elitjük egy pártba tömörülve autonómia nélkül is jelentősen befolyásolja a szlovákiai politikai színtér történéseit. De, s ezt sem lehet figyelmen kívül hagyni, ez a kisebbségi közösség sem tudta megoldani a közösségen belüli politikai pluralizmus kérdését. Hogy a közös EU-keret erre hoz-e megoldást, azt nem tudhatjuk. Inkább nem. De ne találgassunk!

A szlovéniai magyarok helyzete más szempontból érdemes a figyelemre. Mi lesz egy kis közösséggel, ha Magyarország és Szlovénia is tagjává válik az EU-nak? Mi lesz, ha a csatlakozásból kifolyólag megszűnik a Magyarországról érkező támogatás? Az EU sem képes csodákra, minden más hírszteléssel szemben a Kárpát-medencében élő magyarok autonómiákat mellőző határmódosítás nélküli integrációjára sem.

Két dologban van nézetkülönbség a jobbközépen. Ezek: a konkrét autonómia-modellek kérdése és kettős állampolgárság.

Erdélyben a két autonómia-koncepció megléte az átfedésektől függetlenül politikai különbségekről is tanúskodik. A magyarországi nemzeti oldalon is van, aki szerint Magyarországnak a kettős állampolgárság helyett a

„tartalommal megtöltött státustörvénnyel és a közösségi autonómiák támogatásával kell segítenie a határon túli magyarságot” (Németh Zsolt, Szováta). A másik vélemény: „*a jelenlegi magyarországi törvények szerint az a határon túli magyar, aki magyar állampolgárságot akar szerezni, kénytelen elhagyni szülőföldjét.* Ezért van szükség a szülőföld elhagyása nélkül elnyerhető magyar állampolgárságra. Aki el akart menni, elment, és ez a jövőben sem lesz másként. De akik maradtak, hisznek abban, hogy a szülőföld elhagyása nélkül elnyerhető magyar állampolgárság erősíti, és nem gyengíti a kárpát-medencei magyar jövőt” (Szász Jenő a Fidesz – MPSZ első szövetségi gyűlésén, Budapest).

Mind a két vélemény jóindulatú és lehet megalapozott is. A különböző nézeteket azonban meggyőző kutatási eredmények nélkül⁵ csak a politika szférájában lehet értékelni. Ami persze szintén hozhat eredményt.

Nemzeti integráció, magyar (perszonális) autonómia és kettős állampolgárság

A Vajdasági Magyar Demokrata Párt politikai koncepciója – az elmúlt másfél évtizedre figyelemmel – többnyire a tapasztalatokra alapul. A perszonális autonómia eszméjét a múlt század kilencvenes éveinek legelején még a történelmi VMDK-ban kezdtük hangoztatni. A Kárpát-medencében élő magyarok határmódosítás nélküli politikai integrációjának szükségességét a történelmi VMDK-ban, a Horn-kormány programjáról 1994-ben rögzített értékelésünkben vetettük fel először. 1997-ben a VMDP-ben kidolgoztuk a magyar (perszonális) autonómia modelljét. Ettől az évtől kezdve állunk ki a kettős állampolgárság mellett, a szerb parlamentben pedig követeljük a garantált kisebbségi helyek intézményének bevezetését. Magyarország EU-csatlakozási szerződésének aláírásakor megfogalmazott Memorandumban új nemzeti konszenzust sürgetünk. Az EU-csatlakozási megkötöttségek múltával előtérbe kerülhet az autonómiáért folytatott küzdelem, s a kettős állampolgárság kérdése, ami alapot adhat a trianoni trauma meghaladásához.

VMDP politikai célja az, hogy a vajdasági magyarok a kettős állampolgárság birtokában határmódosítás nélkül vegyenek részt a Kárpát-medencében élő magyarok integrációjában. Ugyanakkor a szerbiai politikai és jogrendszerbe beépült saját perszonális autonómiájuk keretében számárujukhoz mérten erős támaszai legyenek minden szerb demokratikus törekvésnek. Ha megvalósulna a teljes értékű perszonális autonómia, a magyarok polgárként, személyes ambíciójukat és a közéletben való közvetlen részvételre vonatkozó igényüket elméletileg akár a demokratikus szerb többségű pártok tagjaiként is érvényesíthetnék.

Elméletileg, mert amíg nincs nemzeti alapú politikai autonómiája, melynek keretei között érvényesülhetnek a vajdasági magyarok nemzeti identitásával összefüggő alapérdekei, a magyar kisebbségi közösségnek saját képviselőkkel kell bekapcsolódnia Szerbia képviselőházának munkájába. A számarányos képviselet s a garantált parlamenti helyek intézménye, illetve a szerbiai magyarok választói névjegyzékének alapján sorra kerülő többpárti választások érdekeltté tennék e népcsoport tagjait a szerbiai közéletben való aktív részvételben. A kettős identitás kiépítése, vagyis hogy a magyarok egyidejűleg legyenek nemzeti közösségük tagjai, illetve Szerbia polgárai, közös érdeknek tűnik. Elsősorban a szerbiai magyarok érdeke ez, nemkülönben a két szomszédos államé. Ezt a megoldást kedvezően fogadnák Európában is, mivel az egyes nemzeti közösségek fennmaradása és fejlődése stabilizáló hatással lenne a rendszer egészére. A VM DP úgy véli, hogy a kis nemzetek, mint amilyenek a magyarok és a szerbek is, Európában csak akkor maradhatnak meg, ha igazodnak az Európai Unióban érvényes követelményekhez. Mindenekelőtt ahhoz, hogy biztosítsák saját gazdaságuk fenntartható fejlődését.

Ennek a követelménynek Magyarország akkor tud jó eredménnyel eleget tenni, ha a Kárpát-medencében élő magyarok nemzetként helyezkedhetnek el az EU-ban. Jóllehet ennek még viszonylag kevés jele mutatkozik, lassan utat tör magának a gondolat, hogy a fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtése a rossz demográfiai mutatók miatt nehezen képzelhető el a nemzet egészére kiterjedő munkaerő-foglalkoztatási stratégia nélkül. Az EU-tag Magyarország számára a gazdaságát segítő határon túliak alkalmazása – a bejelentettek és azok is, akik fekete munkát végeznek – egyaránt fontos. Ezt figyelembe véve, a kettős állampolgárság egyben eszköz arra is, hogy a nemzeti integráció a gazdasági folyamatokban is hasznosnak bizonyulhasson. A vajdasági magyaroknak még a múlt századból származó tapasztalata az, hogy a vendégmunkások akár Hamburgból is hazajöttek családi házat építeni. Miért ne tehetnék ezt meg, ha mondjuk Kecskeméten vagy Szegeden kapnak munkát?

Temerin, 2004. április 12.

Jegyzetek

¹ Ezek azon normák, amelyek a kisebbségi közösségek ügyében a jogok afféle minimumát állapítják meg. A mi szégyenünk, hogy ezt az eszközt helyenként saját tudósaink adják a nemzetállami elit kezébe. Hogy ezt pénzért teszik, számunkra nem vigasz.

² Hogy ez így van, bizonyítja Ron Werber, az MSZP kampányának vezetője is, aki ennek ellenkezőjét szeretné elérni. Nevezetesen, hogy visszahódítsa a már a Fidesz – MPSZ-

hez pártolt szavazókat. Nem mindegy tehát, milyen eredmények születnek Magyarországon 2004 júniusában, az első uniós választásokon.

³ Álljon itt a legfrissebb példa. Annak idején a történelmi VMDK autonómia-konceptióját Milošević és a szerb politikai elit azzal utasította el, hogy az gettóba zárná a vajdasági magyar közösséget. Most Kostunica készít kantonizációs autonómia-modellt a koszovói szerbek számára, amit viszont a hatalomtartó albán politikai elit utasít el. S láss csodát! Az albán politológusok most azzal érvelnek, hogy az autonómia gettóba zárná szegény koszovói szerbeket, s lehetetlenné válna a multietnikus társadalom kiépítése Koszovón. (Azt már csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a márciusi etnikai tisztogatásnak is beillő szerbellenes akciókat Koszovóban már a helyzet alapos ismeretével rendelkező nyugatiak is a multietnikus társadalomra vonatkozó koncepciójuk csődjének minősítik.)

⁴ Képzeljük el – hogy csak két kirívó példánál maradjunk –, milyen új belső feszültségeket keltene a magyarok között, ha az egyik területi, a másik perszonális autonómiában kellene, hogy megtalálja a saját egyéni boldogulását. Úgy is mint magyar, meg úgy is mint Románia polgára. Vagy, mi lenne a teendő akkor, ha mondjuk a területi autonómiában élő kisebbségi román saját anyagi boldogulásának korlátját a területi autonómia meglétében keresné, s ebből kifolyólag támogatást keresve helyben, de a területi autonómián kívül is politikai mozgalmat generálna az autonómia ellen? Más szóval a kérdés az, lehet-e a piacgazdálkodás körülményei között, amikor Brüsszel diktál, olyan gazdasági szabályzókat alkotni, amelyek figyelembe veszik azt, hogy a régió egyben nemzeti alapú területi autonómia is?

⁵ Annak, hogy nincs kutatási eredmény, több oka lehet. Az egyik bizonyára az, hogy a rossz demográfiai mutatókat is figyelembe véve olyan témáról van szó, amelyben csakis a tapasztalat döntheti el, melyik a jó megoldás.